

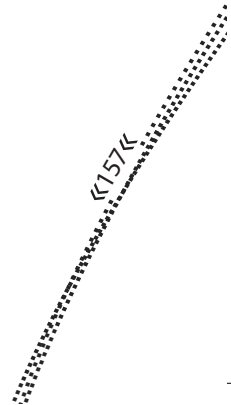

Милан Б. ГРОМОВИЋ
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српску књижевност
milan.gromovic@ff.uns.ac.rs

https://doi.org/10.18485/ikum_nbartulovic.2023.ch8

МЕДИТЕРАНСКА НАДАХНУЋА НИКЕ БАРТУЛОВИЋА

Сажетак: У раду је осветљен однос књижевног дела Нике Бартуловића према Медитерану и медитеранском културном наслеђу кроз аутопоетичке и књижевнокритичке пасаже о мору као амбивалентном простору: *locus amoenus* и *locus adversus*. Истраживањем су обухваћене књиге *Море у нашој књижевности* (1927) и *Јагранска анџолоија* (1934), које репрезентују Бартуловићев доживљај разноликог богатства мора, приморја, свега континенталног у медитеранском и медитеранског у континенталном на југословенском културном тлу. Ставови Нике Бартуловића о насушној неопходности и неминовности живота уз море и „са њим“, које детектује и књижевноисторијски уобличава кроз примере из јужнословенских књижевности, сагледани су кроз компарацију са филозофском тезом Пола Валерија из огледа „Погледи на море“ (*Медитеранска надахнућа*) да море одликује двоидејност: бежање као слепи нагон за одлажењем и бег као човеково укотвљење у перманентној жељи за кретањем ка непрекидно свежим догађајима. У том смислу, Бартуловићеви искази о мору функционишу као самеравање, односно, синтетизација и систематизација властитог књижевног искуства са искуством историјског удеса народа и књижевности, које су изаткали пре и након стварања заједничке југословенске монархије. Оба плана, лични и колективни, указују на унутрашњу динамику мора

и Медитерана – на вечни повратак таласа или, у пренесеном кључу, на неугасло хтење човека да се динамиком покрета обезбеди елементарна саобразност егзистенције у турбулентним временима.

Кључне речи: Нико Бартуловић, Пол Валери, море, Медитеран, хетеротопија мора

Море – географија, геополитика

Географска припадност једне културе античкој „средњој земљи“ – Средоземљу или Медитерану (латински *medius* – средњи + *terra* – земља) својеврсни је залог њене укључености у колективну свест и цивилизацијску екумену Запада или, како тај део света дефинише Освалд Шпенглер – западну античку цивилизацију „на почетку [свог] краја“ (Шпенглер 2010: 23). Поред географског контекста, за овај вид културног и цивилизацијског заједништва важан је и дискурс историје, јер културе Медитерана деле заједничку прошлост, као и дурбин социологије, јер су народи, представници тих култура, одређени сличним начином живљења и сродним погледима на свет. У овом погледу важно је напоменути на који и какав тачно Медитеран се ово истраживање односи, тј. чиме су надахнута промишљања о мору Нике Бартуловића и Пола Валерија.

Наиме, под појмовима Медитеран и медитеранско не подразумевамо енциклопедијске одреднице по којима су у питању искључиво државе, народи и културе које су директно, својим меридијанима и паралелама, наслоњене на Средоземно море, већ се okreћемо схватањима да је реч о ширем и у извесној мери хетерогеном културном ареалу, какво проналазимо у *Геополицици Средоземља* Драгана Петровића:

Средоземље или Медитеран [заокружује] Средоземно море с околним простором Европе, Азије и Африке који је усмерен према његовим обалама, у којем се осећају трагови заједничке прошлости и који је обележен сличним начином живљења (Петровић 2012: 13).

У прилог овом мишљењу да непосредна географска блискост није пресудан фактор припадности Медитерану иде и теза Пера Јакобсена о знатно ширем и свеобухватнијем културно децентрализованом феномену, при чему је овај

[О]бимни људски и цивилизацијски конгломерат [...] богат великим бројем различитих цивилизација и култура, као што су египатска, јеврејска, феничанска, картагинска, грчка, римска, византијска, отоманска (Jakobsen 2013: 796).

На основу ових уводних параметара и назнака учојамо да је опредељење за море и Медитеран филозофска тежња за припадношћу не само шпенглеровској западној античкој цивилизацији, већ и знатно разгранатијој крошњи културе, уметности и књижевности.

Море – хетеротопија огледала

Три стожера медитеранских надахнућа есејистичких текстова Нике Бартуловића јесу: море, приморје и Јадран, где први интегрише остала два. Након есеја *Море у нашој књижевности* (1927),¹ који је, као књига, сам по себи на неки начин просторно интегришућ (штампан у Сплиту, Београду и Новом Саду, са печатом Црвеног крста Ваљево),² југословенска књижевност добија нацрте аутохтоне „књижевне географије“ која има задатак да југословенској краљевини удахне живот и аутентичну позицију у границама својеврсног имагинарног комонвелта европске културе. Бартуловићева одлука да укаже на круцијални значај мора за народе Краљевине Југославије и нашу књижевност

1 Есеј *Море у нашој књижевности*, према напомени аутора, публикован је најпре као чланак у *Српском књижевном гласнику* 1925. године, а затим као засебна књига мањег обима (брошура) 1927. године (Bartulović 1934: 37).

2 И друга књига Нике Бартуловића о којој говоримо у овом огледу – *Јадранска анџологија* просторно је интегришућа. Предговор за књигу написан је у јуну 1934. у Београду, а објављена је у Сплиту исте године.

проистиче из тежње за везама са европском цивилизацијом и путоказима ка њој, где новоформирана држава Јужних Словена у сваком погледу припада. Ауторово опредељење за говор о мору јесте тежња за осветљавањем медитеранских елемената културе на простору западног Балкана, који су веза са Римом и Византијом, са ренесансом и класичним вредностима Европе. Из устремљења да ствара и повезује, гради и оплемењује друштво за које целим својим бићем живи, рођен је Бартуловићев трагични историјски лик јер је у времену зла глас монархизма, иако југословенског и јужнословенског, морао да утихне:

То југословенство – које није било у исто време и левичарски обојено, већ напротив монархистичко и србофилско – водило је ову двојицу великих идеалиста [Бартуловића и Оскара Тартаљу] – и након остварења сна о заједничкој држави – до великих искушења и разочарања, те их, пошто су се тако трагично мимоишли са историјом и њеним победницима, довело до буцака сећања и оног народа у којем су се родили и оног другог чије су страдање и жртве видели као залог за бољу, заједничку будућност (Раичевић 2015: 154).

Бартуловић, осим у наслову *Јадранске антологије* (1934), и у предговору истог дела јасно разликује „домаће“ од „страних мора“, и скреће пажњу читаоцу о ком делу Медитерана културолошки и географски промишља:

Мада сам бирао дела која се односе на наше Јадранско море, унео сам у Антологију и такве ствари које се односе на море уопште, али не оне које су посвећене страним морима. Изузетак сам направио само за Јонско море, око Крфа и Вида (Bartulović 1934: 36).

Аутор то додатно објашњава: Јонско море предворје је Јадранског, а „Плава гробница“ незаобилазни део југословенског идентитета.

Море је кроз историју западне античке цивилизације перципирано као хетероген геополитички и културни простор који, зависно од контекста, конструише или деконструише човекову мисао о свету, и који као такав није довољно разумљив и приступачан: „За некадашњег човека она граница на хоризонту између мора и неба, заиста је била непојамно далека и несавладива“ (Živković 2016: 22). У симболичком смислу, море је обожавано као хармонија (*locus amoenus*) или је виђено као противуречно (*locus adversus*) и дисхармонично у односу на човека:

Море је симбол динамике живота. [...] У Библији је често симбол Божјег непријатељства. [...] Море је симбол стварања који себе сматра или је сматран створитељем (Gerbran, Ševalije 2009: 585–586).

Оваква разноликост и неуједначеност мора, која сеже од спокоја до страха, у извесном смислу јесте одговарајућа разноликости књижевности и културе југословенских народа о којима Нико Бартуловић пише. Паралела или бинарна опозиција књижевност–море у огледима *Море у нашој књижевности* и *Јагранска анџолоџија* функционише као Фукоово „друго место“ културе, које има утопијски карактер.

Хетеротопија мора, у погледу хетеротопологије Мишела Фукоа, одговара местима у огледалу која су места без места, где се мери, како би Фуко рекао, „присуство нас тамо где нас нема“. Присуство у одсуству.³ У том смислу Бартуловић, помало утопијски, разоткрива присуство и одсуство мора у књижевности југословенских народа, са јасном

3 „Огледало је, на концу, исто тако утопија, будући да је место без места. [...] Али то је једнако тако хетеротопија, у мери у којој огледало заиста постоји, и у којој има, спрам места које заузима, неку врсту повратног дејства; кренувши ка њему ја откривам своје одсуство на месту на којем сам, зато што се видим тамо. Пошав од тог погледа који ми се у извесној мери враћа, из дубине тог виртуелног простора који је с ону страну стакла, ја се окрећем себи, изнова упућујући мој поглед ка себи самом, реконструишући се тамо где стварно јесам“ (Fuko 2005: 32).

интенцијом да се својеврсним књижевноисторијским огледањем у мору прикаже богатство и едукативно-идентитетски значај бројних књижевних дела која ће, као таква, реконструисати или конструисати културну свест о југословенском заједништву и колективитету. Аутор ће, у покушају да речима дефинише море и његов насушни значај, употребити управо метафору огледала – тј. удвојеног зрцала неба и мора.

Море за Нику Бартуловића јесте велико и несагледиво као небески свод у огледалу, али му је суматраистички блиско и, на само његовом делу својствен начин, сакрално и митско, о чему сведоче сликовите и лепе речи у обема књигама. У *Мору у нашој књижевности* забележено је:

Предлицем мора човјеку застаје дах, намеће му се шутња, осјећај једне елементарне, готово трансценденталне љепоте, и сјетна мисао бескраја и непознатог. С чиме да се упореди љепота, страхота и бескрај океана? Све је мање, неприподобиво мање и приступачније од њега. У једној индијској пјесми се вели да се море може упоредити једино са небом, а небо једино са морем. Недокучива висина и недокучива дубина; два упитника, два зрцала, два извора свих вјеровања, свих бајка, свих аждаја и свих божанстава (Bartulović 1927: 8).

У предговору *Јагранске анџолоије* срећемо увезивање мора са најстаријим архетипским и митским слојевима народне песме:

Има понегде у митолошким и претхисторијским остацима наше народне поезије спомињања на море, нарочито када се говори о далеким земљама [...] као и познато спомињање мора у песми „Смрт Краљевића Марка“, у којој пре смрти Марко баца с Урвине планине топуз у море (Bartulović 1934: 7).

Такав митски простор огледала који треба да пробуди културни препород призива Нико Бартуловић пребацујући га у поље, или метапоље књижевности.

У књигама *Море у нашој књижевности* и *Јадранска анџологија* море, а посредно и Јадран и Средоземље, јесу један аутопоетички, аутохтон и себи својствен „метапростор [књижевности]“ какав у делима српских писаца препознаје Светлана Шеатовић у књизи *У залеђу Средоземља* (Шеатовић 2019: 7).

У тренутку када је Нико Бартуловић загледан у море и Медитеран, исто то, на нешто друкчији начин, учиниће његов савременик, француски песник и есејиста – Пол Валери.

Валеријев поглед на море

Гете у свом *Учењу о бојама* говори о плавој боји неба и мора као хладној боји слободе, али и непрекидног измицања, недоследности и недокучивости:

Има нешто противусловно у погледу на ту боју – и подражај и мир. [...] Гледајући плаву површину чини нам се као да пред нама узмиче (Gete 1995: 12–13).

Пол Валери у есеју „Погледи на море“ најпре истиче бесконачно пространство мора и неба, а затим указује на исту амбиваленцију плаветнила:

Небо и море су два предмета неодвојива од широког погледа; најједноставнији, привидно најслободнији, најпроменљивији у потпуном пространству свог огромног јединства; и уза све то најсличнији једном другом, највидљивије одређени да досежу иста стања спокоја и немира, комешања и прозрачности (Валери 2010: 543).

Гетеов утицај на Валерија крајње је разнолик, али је за ову прилику важно навести један детаљ који увезује море, плаву боју, Гетеа и Валерија. У време немачке окупације Валери пише драму *Мој Фаусџ*, а по сведочењу његове ћерке, то је било могуће једино уз море: „Понекад, привикавајући се на то ново стање, пристајао је да изађе у шетњу по

стењу поред мора где ветар бичује или милује хриди“ (Ruar-Valeri 1971: 234). Агата Руар-Валери даље нам образлаже приврженост свог оца мору, али и његову запитаност над животом и светом након нацистичког зла, на коју као да је хтео да добије одговор управо са мора.

Поверење у море Пола Валерија може се ишчитавати и из његове есејистике и из поезије. Валери нам скреће пажњу да

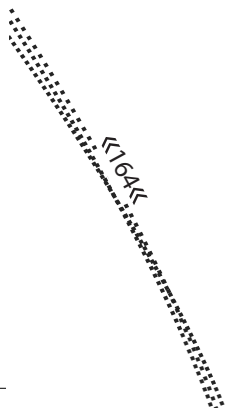
[Н]е постоји ниједна неосетљива ствар која је тако обилно и природно била „персонификована“ као море. За њега кажу да је добро, зло, препредено, хировито, тужно, лудо, или бесно, или благо; приписују му се противречности, скокови, снови живог бића (Валери 2010: 543).

Француски песник у свом огледу море разуме као двојаку идеју.

Прва, „побећи; побећи да би се побегло“, идеја која израђа чудновато „покретање видика“, некакав виртуелан полет према пучини, нека врста страсти и слепог нагона за одлажењем. [...] Модерни песници, од Китса до Малармеа, од Бодлера до Рембоа, обилују нестрпљивим стиховима који гоне и колебају биће, исто као што свежи поветарац уза сву опрему подстиче бродове на квашење (Исто: 544).

По Валерију, друга идеја узрокује прву, и креира специфичну каузалну идејност мора:

„Једино желимо побећи од онога што се понавља.“ Бескрајно понављање, потпуно сирово и упорно понављање, једнолични удар и истоветно враћање гомиле таласа који без прекида одзвањају о ивице мора, надахњују уморну душу да предвиди њихов непобедиви ритам, бесмислени појам „вечнога повратка“ (Исто: 545).

Оба идејна концепта кореспондирају са стваралачким чином и креирањем предметног света уметничког дела: прва кроз одлажење покреће видике и надахнуће, друга кроз одгонетање вечитог понављања таласа тражи шифру ритма непобедивости и вечности.

Мотив мора и Медитерана значајан је и за поетику самог Пола Валерија. У поеми „Морско гробље“ објављеној 1920. године у *Новој француској ревији*, у преводу Коље Мићевића из 1983. године, мотив мирног мора које се понавља у свом спокојству из прве строфе у последњој, 24. строфи, прераста у екскламативни зов. Песнички субјекат „Морског гробља“ позива море у свет књиге, у којем ће бити покретач иманентне поетике: „Ваздух шири и склапа ми књигу, / вал се с хриди одбија у праху! / Полетите, листови прозирни! / Скрш’те, вали! Скршите кров мирни / бодрих вода где флоци кљуцаху“ (Valeri 1983: 83). Море које повезује Валерија и Бартуловића јесте море наде у пространству, али и немира због недостижности; море спокоја и море противуречности; *locus amoenus* и *locus adversus* које је, као такво, огледало или хетеротопија саморазумевања властите културе.

Као што Валери својом есејстиком и поезијом позива море да сломи једра или флуке, да књигу учини немирном и отвореном за свет, баш као што је море под небом, тако и Нико Бартуловић море види као одређење егзистенције човека и света. Онако као што је природа мора дволична и амбивалентна, тако је и Бартуловићев осећај егзистенције оличен у двојаком исходишту – у живот или у смрт:

На морским путовањима далеки су коначи, а у његовим очекивањима крије се често, умјесто загрљаја драгих руку, загрљај смрти (Bartulović 1927: 8).

У завршним напоменама предговора *Јагранској анџолоији* упознајемо Бартуловића као антологичара надахнутог Медитераном, откривамо аргументацију и критеријуме за одабир дела и састављање антологије, али и ставове о амбиваленцији мора:

[Н]астојао сам да Антологија прикаже море са свих страна: лепоту и страхоту мора, живот у њему и на њему; његову славу, садашњост и наде у будућност; људе око њега, небо и планине што га окружују, и уопште сав амбијенат мора и приморја (Bartulović 1934: 36).

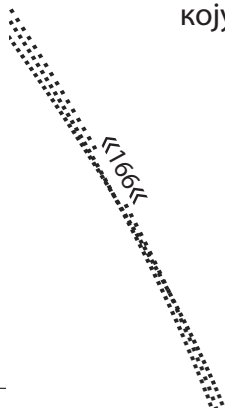
Mare mediterraneum Нике Бартуловића

Зашто Бартуловић тражи море у књижевности пропитујући тематско-мотивски план, композицију дела и подтекст? У својим књигама *Море у нашој књижевности* и *Јадранска анџолоџија* он повлачи паралеле и проналази асоцијације тако што свеукупни потенцијал мора узима као литерарни мотив који употребљава за дијахрону дискурзивну визуру књижевне историје.

Својим обимним огледом *Море у нашој књижевности*, који је најпре конципиран као чланак у *Српском књижевном гласнику*, а затим и као монографија у Наклади централне Јадранске страже у Сплиту, три године касније, Бартуловић даје књижевноисторијски преглед мотива мора у југословенској књижевности. Указујући на јасну дистинкцију на релацији море–континент или Медитеран–континент, приређивач *Јадранске анџолоџије* фокус скреће како на директно присуство мора тако и на посредно, имаголошко указивање на њега.

Бартуловић ће у предговору Андрићевог *Ex Ponta „Разговори с душом“*, готово алегориски проговорити о појединцу изложеном мраку ропства, али и о светлости слободе коју гарантује колектив за који се та јединка жртвује:

И зато ова књига није само разговор с душом у часовима екстазе, разговор са љубави својом, у сретним часовима потпуне осаме, него и оно што долази после тога, разговор с љубави својом у заједничкој борби живота. Андрић је нашао душу

своју и запалио је као светло над мртвим радостима прошлог површног живљења. У њој је осетио праве апсолутне радости. Али онда је са светлом тим сишао у долине живота и најгрубље, најсуровије патње, да посрће и пада, да болује и страда, али да се увек опет дигне баш зато јер му је то неугасиво светло показивало пут (Бартуловић 1920: 6–7).

Бартуловићево увезивање са Медитераном и на овом месту посредна је комуникација са светом. Баш као што, према његовом суду, Андрић у аустроугарској тамници није био сам, већ је иза њега била идеја слободе, тако и Бартуловић осећа да је југословенска култура део целине европске и светске цивилизације. Медијатор у том културолошком процесу је – море.⁴

Један од одговора на питање зашто Бартуловић тражи море у књижевности јесте медитерански вртложни идентитет југословенске књижевности, који је одређен по тематском упливу мора у књижевна дела и по географском гравитирању Јадрану. Валеријевско врцаво и флукутирајуће надахнуће Медитераном Нико Бартуловић чита од првих српских народних песама које је забележио Петар Хекторовић до књижевних дела својих савременика: Иве Андрића, Милоша Црњанског, Сибе Миличића, Мирка Кривошеје, Гвида Тартаље и многих других словеначких, хрватских и српских писаца. Као први репрезентативни пример Бартуловић ће узети народну епску песму „Смрт Марка

4 Бартуловићев однос према Европи као цивилизацији афирмативне је природе, док је према савременој Европи одређен посве другачије, што се види из његове критике најмлађих прозаиста који су залуђени ултра Европом: „[...] најмлађа наша проза није дала готово ништа на том пољу, изгубивши се још више у фабрицирању Ултра-Европе и ограничивши хоризонт своје новеле и романа на пар великих градова и неколико кавана, гостиона, барова, бордела, шантана, циркуса, тамница и лудница у тим градовима. Па и рођени приморци прозаисте, осим ријетких изузетака, повађају се за струјом“ (Бартуловић 1927: 35). Интересантно је да је Нико Бартуловић већ у наредној реченици из овог прекор критичарског суда изузео Сибу Миличића и себе.

Краљевића“ у којој Марко свој топуз баца у море и изговара пророчке речи, а затим ће пажљивим одабиром усмених и ауторских књижевних дела искројити прегледан приказ мотива мора у југословенској књижевности дат као својеврсни лексикон писаца. У предговору *Јадранској анџолоџији* есеј *Море у нашој књижевности* биће допуњен и лексиконски организован. Имена писаца истакнута су великим словима, а сам оглед, ради прегледности и систематизације, подељен на поглавља обележена звездицама, с поднасловима: „Народна пјесма“, „Дубровачко-далматинска књижевност“, „Препород и романтика“, „Реализам“, „Модерна“, „Прелазна генерација писаца ка предратној литератури“, „Ратна и послератна књижевност“ и „Најновија лирска генерација“. Део *Јадранске анџолоџије* са лирском грађом сегментиран је двоструко: „Народна песма“ и „Уметна поезија“. Нико Бартуловић ишчитава море као интегративни и конструишући фактор југословенског идентитета, а географску блискост културе југословенских народа са Јадранским морем разуме као њено оплемењујуће медитеранско надахнуће.

На почетку есеја *Море у нашој књижевности* најпре се указује на специфичност геополитичке слике југословенске краљевине и на положај њених народа у односу на море до уједињења:

Политичком раздиобом, која је кроз вијекове држала, не само поједине дијелове нашег народа, него чак и поједине провинције, посве одијељене једну од друге, догодило се да море није у животу, ни духовном ни привредном свих наших крајева, играло једнаку улогу: шта више је за неке од тих земаља остало туђе, као да се оне налазе усред континента (Bartulović 1927: 3).

У закључку свог огледа Бартуловић исказује задовољство новим границама Краљевине Југославије:

Данас је нестало граница које су дијелиле наше крајеве у приморске и копнене, и читава наша земља данас је приморска земља. Економски и политички интерес за море порастао је у велико, а с њиме и стручна литература о мору. Имамо и пар часописа, посвећених готово искључиво питањима мора, па ми се чинило да неће бити без интереса ако се у једном приказу изнесе шта је све наша књижевност рекла о мору (Исто: 39).

У културноисторијском и друштвенополитичком смислу нарочито је важна тврдња „читава наша земља данас је приморска земља“, чиме се јасно наглашава и наговештава свеукупни (књижевни, новинарски, политички) програм Нике Бартуловића који каже да смо 1924. године сви заједно у Југославији, као јединствена културна целина, део Медитерана, и да је након политичког уједињења дошао ред на књижевност да гласа и обликује нов југословенски идентитет и, у односу на дотадашње прилике, посве друкчију културну политику. Уједињење народа међуратне Југославије око приморја и свега приморског почело је да се дешава већ у годинама које су уследиле, што аутор детектује десет година касније, у предговору *Јагранској анџолоији*.

За Бартуловића, море је мера или јединица мере југословенског уједињења:

Ако је, дакле, у последње време, а нарочито од уједињења на овамо, море постало готово у истој мери инспирација за песнике и за уметнике из Србије, Хрватске и Словеније као и за оне из Далмације и Истре, онда то значи да се идеолошки циљеви Јагранске страже претварају у стварност, да море постаје органска својина душе народне, као стваралачког колектива, те да се поморски менталитет народне целине формира све јаче до расног изражаја (Bartulović 1934: 5).

По моделу Валеријевог „вечног повратка“, Нико Бартуловић се непрестано враћа мору у свом стилски разноврсном и неуједначеном огледу *Море у нашој књижевности*,

који је истовремено књижевноисторијски, књижевнокритичарски, лексиконски, енциклопедијски итд. Бартуловић прихвата Вукову поделу народних песама на мушке и женске, али и оцењује њихов квалитет (Bartulović 1927: 7); критикује Гундулићеву *Дубравку* а хвали Ветрановића (Исто: 9); дефинише море као „понос и благостање свију“ (Исто: 13), али преоштро селекује имена, где нпр. Зрињски нема заступљен мотив мора, а Качић има итд. *Море у нашој књижевности* у извесној мери прераста, понављамо, у лексикон писаца, а стил пренаглашене дескриптивности и најосновније естетике књижевног дела повремено ће бити близак стилу писања лексиконских одредница.⁵

У том погледу аутор је фиксирао неколико опозиција које су одговарајуће другој Валеријевој идеји, о мору као кретању или човековом укотвљењу у перманентној жељи за кретањем ка непрекидно свежим догађајима. Новост, свежина, а на крају и квалитет књижевног дела је, према Бартуловићевом суду, видљив једино из перспективе три бинарна пара која одређују вредност дела. Најпре се указује на то да ли је море у делу заступљено или није, затим да ли морски пејзаж надмашује описе континенталног пејзажа, и на крају долази оштар суд да је дело, иако мање вредно, ипак похвално јер садржи море. Са друге стране, Бартуловић често закључује: иако књижевно дело плени квалитетом и креативношћу, илузорно је ако у њему нема нимало мора и приморја.

О Бартуловићу као књижевном критичару више сазнајемо из његовог чланка „Наша умјетничка критика“, где инсистира на ауторовом *ја*, како у погледу уметности, тако и на пољу критике:

5 Бартуловић у предговору *Јадранској антологији* образлаже свој приређивачки поступак и хронологију значајних имена писаца у контексту мотива мора у југословенској књижевности, при чему и сам увиђа да је његово писање блиско регистру имена: „Код састављања ове Антологије, био сам присиљен да се држим двају критерија: јадранског и естетског. [...] тако сам желио да она буде и регистар по могућности свих гласова с мора“ (Bartulović 1934: 35).

Умјетнички назор је назор животни. Стил и форма су зрцало добе, душе и чувства и према томе свака нова умјетност јест и мора бити одразом аукторова „ја“ – дакле и добе која је тај његов „ја“ створила“ (Bartulović 1911: 89).

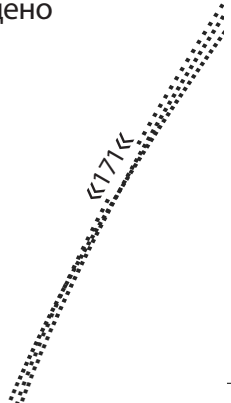
У овом погледу видљива је велика разлика између Бартуловића критичара-приређивача, који је мање објективан а више тенденциозан, и Бартуловића „уметничког критичара“ који је лишен субјективности и непристрасно посматра књижевноуметничке и књижевнокритичке процесе.

Без обзира на својеврсни еклектички стил његове есејистике, који флукутира на таласима лексикона, енциклопедије и критике, Нико Бартуловић је перманентно концентрисан на споменуто „књижевну географију“ која има задатак да читаоца опомиње на јединство и истоветност литерарних образаца у Краљевини Југославији, без обзира на то да ли је у питању приморје, залеђе или дубљи континент:

Као што континентална народна пјесма реси куле и дворове са фантастичним љепотама, тако и приморска реси лађе. [...] Као што у другим крајевима дјевојка опрема драгоме коња, тако и у приморју опрема драгоме брод. [...] И у Вуковој збирци обећава то дјевојка морнару, у пјесми „Мрнар и дјевојка“ (из Боке), а у сплитској околици се пјева [о истој појави] (Bartulović 1927: 5–6).

„Рибање и рибарско приговарање“ Петра Хекторовића Бартуловић види као прву нашу „идилу мора“ (Исто: 9) која осветљава племенитост и лепоту риболова и живота уз море. У књизи *Море у нашој књижевности* запажање о Његошевом, пак, доживљају мора сведено је на један кратки пасаж који указује да је дух владичиног дела у бити континенталан:

Његош у *Горском вијенцу* помиње море само када говори о Новоме и, мада са приличним заносом пјева „Љетње купање на Прчању“, види се да није био велики

пријатељ мора по пјесми „Три дана у Тријесту“, у којој пише како једва чека да стигне на сухо (Исто: 11).

У романтичарском спеву Луке Ботића Сплићанина, по којем ће Бартуловић написати драму *Биједна Мара: Према ејосу Луке Ботића*, запажени су и образложени дескриптивни пасажии о пејзажима и екстеријеру у Сплиту:

У IV пјевању *Биједне Маре*, у описивању сплитског пејзажа, има лијепих стихова о мору и његовим обалама (Исто: 12).

Иако разочаран прозним писцима, својим савременицима загледаним у привремене дражи „Ултра-Европе“, који у мору виде тек споредни декор књижевног дела, што одговара првом умном путу ка мору у Валеријевој есејистици – „слепи нагон за одлажењем“, Нико Бартуловић је нескривено одушевљен српским песницима који у мору виде, са једне стране, „Плаву гробницу“, али и *locus amoenus*, са друге:

Лирика је напротив остала вјерна мору. Шта више, море почиње полако да осваја и чисто континенталне писце, пјеснике из Србије. Балкански ратови, који су указали српским армијама пут на море, па велики свјетски рат, који је, преко страшне костурнице у дубинама крај Вида и другдје, довео напокон те исте армије у побједничком маршу на Адрију, дали су инспирацију многим србијанским пјесницима, учесницима тих епопеја, да опјевају море (Bartulović 1927: 35).

Прозаиста којег Нико Бартуловић сматра родоначелником мотива мора и приморја у модерној српској књижевности је Матавуљ:

Сем тога што је био један од најизразитијих представника реализма у Србији, Матавуљ је за своје време значио новост и као следбеник романских утицаја, те као

један од првих који су србијански свет упознали са истинским светом и животом у Далмацији и на приморју (*Knjiga o Matavulju*, 2009: 94).

Последњом тезом Бартуловић је изразио наду да ће његово дивљење обзорју мора и неба, њиховој подражавајућој ширини и резолуцији, живети кроз књижевност која на Јадрану тек треба да настане:

Наш Јадран тако је лијеп, тако занимљив, привлачив и богат, чак и за странце, који долазе да му се диве и да му пјевају, да ће тим више привући своје синове, и разоткрити им љепоте које само мати сину може да покаже, најскровитије и најмилије (Bartulović 1927: 40).

* * *

Нико Бартуловић, баш као у начелима књижевне и уметничке критике коју прокламује у чланку „Наша умјетничка критика“, своје књиге *Море у нашој књижевности* и *Јадранска анџолоџија* књижевноуметнички и књижевнокритички одређује као прегледни лексикон у којем је море као литерарни мотив спуштено кроз свеобухватни левак дедукције целокупне књижевности на простору Краљевине Југославије. Из Бартуловићевих ставова, насталих из огледања у мору, видљив је веома сложен четвороструки његов значај (али и шири, посредни значај Медитерана, Средоземља, Јадрана) за српску и југословенску књижевност: 1) море књижевно дело чини друштвено важним и препознатљивим; 2) море је темељ за стварање аутентичне „географије књижевности“ југословенских народа; 3) море је интегрални елемент јер обједињује континент и Медитеран; 4) море поунутрашњује културу и окреће ју аутохтоним и домаћим вредностима.

«173»

Осетивши дух свога времена Бартуловић се загледао у море као његов савременик Пол Валери, тражећи одговоре на бројне недаће епохе. Неговао је, по свему судећи несвесно и без намере да ради што и Валери, његово друго начело о мору као „перманентној жељи за кретањем ка непрекидно свежим догађајима“, и на том путу спустио азурно критичарско светло на бројне заборављене писце и њихова дела.

Архетипска слика мора и Медитерана има ширину и висину довољну за, из Бартуловићеве перспективе, исто толико велику идеју југословенства коју он, говорећи посредно о мору, заступа. Море јесте најмањи заједнички садржалац књижевности и културе „јадранске“ Краљевине Југославије, и погодно је као обједињујући мотив *Јадранске анџолоије*. Море као такво, у перу орјунаша и југословенског националисте, постаје својеврсно везивно патриотско ткиво које је, највероватније по ауторовој намери, имало задатак да учврсти идентитет народа Југославије у једну и јединствену књижевност и културу.

Баш као што је Нико Бартуловић забележио у посвети драме *Биједна Мара: Према ејосу Луке Боџића*, и његова смрт биће жртва за слободу:

Сплиту – да прослави четрдесетгодишњицу свог препорода, у Слободи, за коју је пјесник *Биједне Маре* радио, живио и умро (Bartulović 1922: 3).

Уз малу измену, важно је напоменути да је Бартуловићево страдање идеал слободе свих југословенских народа обједињених морем. Мислећи о слободи једног града гледао је у слободу свих градова југословенске краљевине, а пишући о мору с једнаком је љубављу видео српску „Плаву гробницу“ и свој родни Хвар у Бановини Хрватској. Данас се са сигурношћу може рећи да је Нико Бартуловић за Краљевину Југославију „радио, живио и умро“.

ИЗВОРИ

- Bartulović, Niko. *Bijedna Mara. Prema eposu Luke Botića*. Split: Naklada jugoslavenske knjižare, 1922.
- Bartulović, Niko. *Jadranska antologija*. Split: Primorska biblioteka Jadranske straže, 1934.
- Bartulović, Niko. *More u našoj književnosti*. Split: Naklada centralne Jadranske straže, 1927.
- Bartulović, Niko. „Naša umjetnička kritika“. *Jug I*. 1, spljet–sječanj (1911): 87–91.
- Бартуловић, Нико. „Разговори с душом“. *Ex Ponto*. Иво Андрић. Београд: Издање С. Б. Цвијановића, 1920, 5–16.

ЛИТЕРАТУРА

- Валери, Пол. *Медиџеранска надахнућа: Оілеги и ѿілеги*. Изабрао и прев. Коља Мићевић. Београд: Службени гласник, 2010.
- Valeri, Pol. *Sabrane pesme*. Prir. i prev. Kolja Mićević. Beograd: Nolit, 1983.
- Gerbran, Alen; Ševalije, Žan. *Rečnik simbola*. Prev. Pavle Sekeruš, Kristina Koprivšek, Isidora Gordić. Novi Sad: Stylos art, 2009.
- Gete, J. W. *Učenje o bojama*. Prev. Darko Vlašić. Zagreb: Društvo za woldorfsku pedagogiju Hrvatske, 1995.
- Živković, Zoran D. *Mediterranski svet u srpskoj književnosti*. Doktorska disertacija. Beograd: Filološki fakultet, 2016.
- Жутић, Никола. *Игеолоііја и ѿолиііка Нике Баріуловића*. Београд: Српска радикална странка, 2010.
- Jakobsen, Per. „Mediteran gledan sa kopna i sa severa“. У: *ACQUA ALTA: Медиџерански ѿејзажи у модерној сріској и иіталијанској књижевности*. Зборник радова. Ур. С. Шеатовић Димитријевић, М. Рита Лето, П. С. Лазаревић Ди Ћакомо. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2013.
- Knjiga o Matavulju*: Sabrana dela Sime Matavulja. Knj. 8. Beograd – Zagreb: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – Srpsko kulturno društvo Prosvjeta, 2009.
- Петровић, Драган. *Геііолиііка Срегоземља*. Београд: Институт за међународну политику и привреду, 2012.

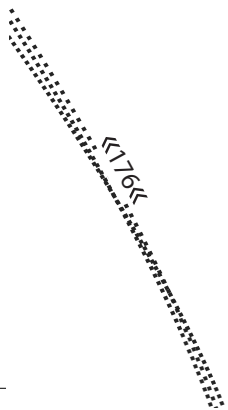
Раичевић, Горана. „У ћелији број 115 – Иво Андрић, Нико Бартуловић, Оскар Тартаља“. *Зборник за књижевност и језик*, 63, 1 (2015): 151–168.

Ruar-Valeri, Agata. „Kako je nastajao *Moj Faust*“. *Savremenik*, XVII, 34, 10 (1971): 231–235.

Fuko, Mišel. *1926–1984–2004 Hrestomatija*. Prev. Pavle Milenković i Dušan Marinković. Novi Sad: Vojvođanska sociološka asocijacija, 2005.

Шеатовић, Светлана. *У залеђу Средоземља. Медијеран у модерној српској књижевности*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2019.

Шпенглер, Освалд. *Пројаси зајага*. Прев. Владимир Вујић. Београд: Утопија, 2010.

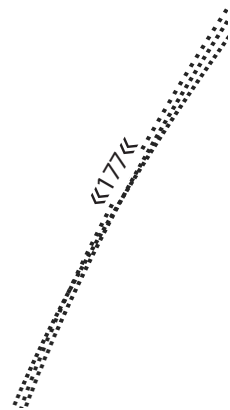

Milan B. Gromović

NIKO BARTULOVIĆ'S MEDITERRANEAN INSPIRATIONS

Summary

The paper sheds light on the relationship between the Niko Bartulović's literary work and the Mediterranean and Mediterranean cultural heritage through autopoietic and literary critical passages on the sea as an ambivalent space: *locus amoenus* and *locus adversus*. The research includes the books named *More u našoj književnosti* (1927) (*The Sea in Our Literature* (1927)) and *Jadranska antologija* (1934) (*The Adriatic Anthology* (1934)), representing Bartulović's experience of various wealth of the sea, coast, all continental elements in Mediterranean and vice vers on the Yugoslav cultural soil. The Niko Bartulović's attitudes on the dire need and inevitability of life near the sea and "with it", detected and shaped through the examples from south Slavs' kinds of literature in a literary historical manner, are seen through the comparison with Paul Valéry's philosophical thesis from "Pogledi na more" ("The Views on the Sea") reflections from *Meditranska nadahnuća* (*Mediterranean Inspirations*) that the sea is characterized by a duality: running as a blind instinct to go and escape as a man's anchoring in a permanent desire to move towards continuously fresh events. In this regard, Bartulović's testimonies function as a mixture, that is, synthesization and systematization of his own literary experience with the experience of the historical accident of the people and literature they exited before and after the creation of a joint Yugoslav monarchy. Both plans, personal and collective, indicate the internal dynamics of the sea and the Mediterranean – to the eternal return of waves, in the transferred meaning key, to ensure the use of the dynamics of the movement by a man with the unquenchable desire to provide the basic compliance of existence in turbulent times. Niko Bartulović's three Mediterranean inspirations essays pillars are the sea, coast, and the Adriatic, where the other two are integrated into the first one. After the essay named *More u našoj književnosti* (1927) (*The Sea in Our Literature* (1927)), Yugoslav literature receives the drafts of the indigenous "literary geography" that has the task of inhaling the life and authentic position

within the limits of the imaginary European culture commonwealth. Bartulović's decision to point out the crucial significance of the sea for the people of the Kingdom of SHS and our literature arises from aspirations for relationships with European civilization and markers pointing to it, where the newly formed state of southern Slavs belongs in every way. From Bartulović's attitudes, created in the sea, a very complex quadruple of its significance (but also the wide indirect significance of the Mediterranean, and the Adriatic) for Serbian and Yugoslav Literature is visible: 1) The sea makes literary work socially important and recognizable; 2) The sea is the foundation for creating an authentic "geography of literature" of the Yugoslav peoples; 3) The sea is an integrating element because it combines continent and Mediterranean; 4) The sea internalizes culture and turns it to the autochthonous and domestic values..

Having felt the spirit of his time, Bartulović, stared into the sea as his contemporary Paul Valéry did, seeking answers to numerous adversities of the epoche. He nurtured, apparently unconsciously and without any intention to do the same as Valéry, his second principle of the sea as a "permanent desire for movement towards continuously fresh events," and shed the azure critic light on the numerous forgotten writers and their works along the way. The archetypal image of the sea and the Mediterranean possesses a width and height sufficient for, from Bartulović's perspective, just as great idea of Yugoslavism, he, indirectly represents by speaking of the sea. The sea is the smallest common denominator of literature and culture of the "Adriatic" Kingdom of Yugoslavia and is suitable as the *Jadranska antologija* (*The Adriatic Anthology*) synthesizing motif. The sea as such, according to Bartulović's purpose as the author and the way he wrote about it, becomes a kind of connective patriotic connection, which is most likely to strengthen the identity of Yugoslavia people in one unique literature and culture.

Keywords: Niko Bartulović, the sea, Mediterranean, the heterotopia of the sea

